

Časopis pro pěstování matematiky a fysiky

Eduard Weyr

Slavnost odkrytí pomníku N. I. Lobačevského v Kazani 1. září 1896

Časopis pro pěstování matematiky a fysiky, Vol. 26 (1897), No. 4, 249--254

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/121661>

Terms of use:

© Union of Czech Mathematicians and Physicists, 1897

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

Slavnost odkrytí pomníku N. I. Lobačevského v Kazani 1. září 1896.

Fysiko-mathematická společnost při cis. kazaňské universitě vydala popis této slavnosti, z něhož pro čtenáře Časopisu vyjímáme :

Po zádušní liturgii a panichidě, jež vykonal 1. září v universitním chrámu kazaňský arcibiskup, odebrali se členové universitního sboru, členové výboru pro postavení poprsí, členové fysiko-mathematické společnosti a četné osobnosti, přihlášené k účasti v slavnosti odkrytí, na náměstí k pomníku *Lobačevského*. Zde po skončeném církevním obřadu, v okamžiku, kdy mu měla býti prohlášena „věčná pamět,“ předseda fysiko-mathematické společnosti professor A. V. Vasiljev odkryl roucho pokrývající poprsí, a sbor pěvecký zapěl věčnou pamět. Slavnosti odkrytí byla přítomna dcera *N. I. Lobačevského*, V. N. Achlopková, jeho žáci, senator A. P. Bezobrazov, doktor Kazaňský, dozorce školského kazaňského okruhu V. A. Popov, mnoho jiných představitelů různých úřadů i ústavů, a množství obecnstva. Slavnostnímu odkrytí pomníku přála překrásná pohoda.

Po dokončení odkrytí pomníku přešly osoby účastnící slavnosti do posluchárny university, kde zahájeno slavnostní sezení universitního senátu. V posluchárně před katedrou, na sloupci pokrytém červeným sukem, bylo postaveno bronzové poprsí *Lobačevského*, jež nyní bude krášlit posluchárnu universitní.

Slavnostní zasedání sboru zahájeno řečí předsedy komise pro zbudování pomníku *Lobačevskému*, městským starostou S. V. Dačenkem, který seznámil přítomné s historií otázky zbudování

vání pomníku a zmíniv se o příspěvech došlých na pomník, děkoval jménem kommisie všem, kdož ukázali zájem na zvěčnění paměti velkého ruského učenice. Potom děkoval jménem kommisie dceři *N. I. Lobačevského*, přibývši k slavnosti, jeho žákům, doktoru Kazaňskému i senatoru Bezobrazovu a předsedovi Nižgorodského kroužku pěstitelů fyziky a astronomie S. V. Ščerbakovu. Na konec městský starosta vítal jménem města universitu i fysiko-mathematickou společnost a pronesl přání, aby shoda města s universitou, osvědčená mimo jiné postavením pomníku *Lobačevskému*, i na dále potrvála.

Po té na katedru vstoupil ř. professor T. M. Suvorov, který počal svoji řeč privítáním osvícených měšťanů kazaňských osvědčivších před celým světem postavením pomníku *Lobačevskému*, že netoliko hospodářský život měšťanů poutá jich mysl, ale že i vědecké úspěchy jich spoluobčanů docházejí důstojného ocenění. Obsahem jeho řeči byla úvaha o vzpružinách, jevících se studiem prací *Lobačevského*, které přivedly tohoto k jeho velikým objevům.

T. M. Suvorov ukazuje, že studium předchozích geometrův, zvlášt prací *Legendre-a* o součtu úhlů trojúhelníka, přivedlo *Lobačevského* k přesvědčení, že axiomata geometrie ne dlužno pokládati za apriorná, nýbrž že sluší je vyvésti z pokusu a z pozorování, a že toliko v tomto případě geometrie se vyvodí jako nauka o skutečně existujícím reálném prostoru. Na tomto základě *Lobačevský* počal své geometrické úvahy *ab ovo* ze základních počátků geometrie samých. Suvorov ve své řeči ukazuje, že *Lobačevský* především ukázal trojrozměrnost prostoru a existenci v něm dvou- a jednorozměrných útvarů, t. j. povrchů a čar. Pak podal nový přesný výměr roviny a přímky, jakož i nový způsob jich sestrojení v prostoru. Vyvinuje na těchto základech první geometrické theoremy, přirozeně narazil na postulat *Euklidův* v theorii rovnoběžek. Ukázav nemožnost vyvésti tento postulat z prvních základů geometrie, právě tak jako jej dokázati pokusem nebo pozorováním, *Lobačevský* jej nepřijal a sleduje vývoj theorie bez postulatu *Euklidova*, ustrojil nový geometrický systém v rovině, který v mluvě obyčejné geometrie představuje geometrickou theorii na ploše se zápornou křivostí. To *Lobačevský* jasně poznal, a řečník poukazuje

k tomu, že hlavní zásluha *Lobačevského* není v tom, že vypracoval tuto novou, velmi zajímavou geometrickou theorii, ale v tom, že *Lobačevský* ukázal, že jest-li minimalní povrch, procházející třemi danými body prostoru, není rovina, ale jiná jakákoli plocha, tu i vlastností reálného prostoru se budou lišiti od vlastností prostoru *Euklidova*. Takým způsobem on první ukázal člověku možnost duchem utvořiti prostory různé od prostoru, jemuž se obyčejně učí, a první sestrojil geometrii jednoho z takých prostorů, prostoru se zápornou stálou křivostí. Tato nová idea, dle mínění řečníkova, působila jako náraz na lidskou mysl, a geometrové po *Lobačevském* sledující pojímali již nekonečnou různost prostorů s proměnou křivosti i s počtem rozměrů větším než tři; — tato idea i položena do základů tak zvané nyní geometrie ne-Euklidovské.

Následující pak řeč byla pronesena professorem A. V. Vasiljevým. Ukázav na význam, který mají pro vědecký rozkvět země university, a na význam universitních tradic, vznikších hlavně velikými muži, pracovavšími a učivšími v universitě, řečník prodlel při vyjasnění toho, jaké odkazy zůstavil *Lobačevský*, v čem spočívá význam jeho činnosti pro vědu i pro kazaňskou universitu. *Lobačevský* byl především geometr, a proto vyplnila kazaňská universita jednu z posledních vůlí *Lobačevského* přisuzující vyučování geometrie větší význam a otevřevši nejprve kabinet pro rýsování, později ale i pro geometrii.

Avšak v *Lobačevském* ctíme netoliko velkého matematika, nýbrž i velkého myslitele, jehož úvahy mají důležitý význam pro závažnou otázku po prostoru, v němž se dějí všechny jevy přírody. Jeho filosofické názory, proniknuté duchem empirismu, otřásly jedním z nejdůležitějších základů metafysiky *Kantovy*, o nějž se opírají veškeré části jeho učení, vzbudily interest filosofův k otázce o prostoru a přiměly matematiky, by se zajímali otázkami týkajícími se základů jich nauky.

Charakteristický osud za živobytí *Lobačevského* posměšně zavrhaných výzkumů nutí ještě k většímu ocenění oné úcty k svobodě samostatného přesvědčení, k té volnosti zkoumání, při které není překážky propracovati jakýkoli sporný vědecký

problém, té „akademické svobody,“ kterou naše university počítají k svým nejlepším odkazům a k nejbezpečnějším zárukám svého rozvíťi.

V závěrce řeči prof. A. V. Vasiljev ukázal na to, že hluboké mathematické úvahy, jež měly tak důležitý filosofický význam, nenaplnily celý život Lobačevského. Jsa professorem a rektorem university nedávno založené v kraji polodivokém a brzy po založení desorganisované, *Lobačevský* horoucně uznával svoji povinnost posvětit život osvětě své rodné země. „*Nic,*“ pravil před sedmdesáti léty, „*tak netísni tok života, jako nevědomost; mrtvou, přímou dráhou ona provází život od kolébky k mohyle.*“ Zápasu s touto nevědomostí byl posvěcen celý život *Lobačevského*. Pojímaje široko úkoly university, vida je v nejširším rozšíření vědomostí, *Lobačevský* se nejednou vyprostil ze svých složitých povinností, aby konal populárné výklady. Vše, co známe o osobnosti *Lobačevského* i o jeho názorech, nás oprávnjuje k závěrku, že myšlénky, jež jej ovládaly při čtení „populárné fysiky“, byly tytéž vznešené názory o významu universit v díle všenárodního vzdělání, které nyní po vší Evropě vedou strůjce ruchu známého pod jménem „rozšíření universitního vzdělání.“ A proto není nahodilá ta okolnost, že lekce uspořádané na způsob lekcí „University Extension,“ ovšem místním poměrům přizpůsobené, poprvé se konaly na Rusi, zejména na Kazaňské universitě.

Prof. A. V. Vasiljev zakončil řeč slovy :

„Velké odkazy zůstavil *Lobačevský* drahé jemu universitě ; na tyto odkazy bude upomínati všecky „commilitones“ university jak nynější tak příští socha, s níž právě spadla rouška. Ve vznešené tváři velikého myslitele a učence, neunavného pracovníka na ruské osvětě, bude universita kazaňská, vstupující téměř v druhé století svého trvání, čerpati nové síly i energie k vyplnění svého velkého poslání, býti nevysychajícím pramenem vzdělání v širé oblasti východního Ruska a zároveň s ostatními ruskými universitami spolupůsobiti k dostižení ideálu nám všem drahého, by celým světem uznanému vznešenému a světovému významu ruského carství odpovídaly široké roz-

prostření vzdělanosti v ruském národě i světový význam ruské vědy.“ *)

Po řeči prof. Vasiljeva vystoupil na katedru předseda Nižegorodského kroužku přátel fysiky a astronomie S. V. Ščerbakov. Řečník vytkl význam university kazaňské pro *Lobačevského*, rodáka Nižegorodského, poukázal k tomu, že *Lobačevský* až do nedávných dob i v Rusku byl málo znám, jakož i k zásluhám fysiko-mathematické společnosti kazaňské o proslavení jeho jména. Konečně poukázal na mezinárodnost vědy, však i na příslušnost velkých badatelů svým vlastem, jimž jsou okrasou.

Po řeči S. V. Ščerbakova, přijaté tak jako řeči předchozí pochvalou, přečetl rektor university řadu příspěvů zaslaných různými ústavy i osobami, načež poděkoval všem účastníkům slavnosti.

Večer téhož dne konalo se za velkého účastenství obecnstva zasedání fysiko-mathematické společnosti, zahájené děkovačí řečí předsedy všem, kdož v zbudování pomníku měli účast. Potom připomenul, že Neapolská universita zahájila subskripci za účelem zvěčnění jména Battagliniho, jehož pamět zasluhuje v tento den zvláštního poctění, neboť Battaglini převedl některá pojednání *Lobačevského* na vlašský jazyk a mnoho přispěl k rozšíření jeho ideí v Itálii. Mnozí z přítomných pak přispěli k fondu Battagliniho.

Po té přečetl p. Ščerbakov adresu, jíž pozdravil Nižegorodský kroužek přátel fysiky a astronomie kazaňskou fysiko-mathematickou společnost u příležitosti této slavnosti a vzdal dík za postarání se o zvěčnění paměti jména *N. I. Lobačevského* v slavném vědeckém středě Povolží.

Po řeči S. V. Ščerbakova, přijaté jednomyslným potleskem, přečetl předseda společnosti příspěvy došlé fysiko-mathematické společnosti za příčinou významného pro ni dne slavnosti odkrytí pomníku.

Nyní nastala vědecká část zasedání, v níž referováno

*) Řeč prof. A. V. Vasiljeva čte se pod záhlavím „Význam *N. I. Lobačevského* pro cis. kazaňskou universitu“ v učených zápiskách university (říjen 1896) a vydána ve zvláštní brožuře.

o prácech zaslanych mnohými cizozemskými učenici, již si přáli touto cestou poctiti pamět znamenitého ruského geometra. *)

Po referátech člen fysiko - mathematické společnosti, N. V. Reinhardt četl pojednání „August Comte a Lobačevský,“ v němž provedl paralelu mezi ideami velkého ruského myslitele a znamenitého osnovatele pozitivní filosofie, a poukázal na to, že ten i onen se jeví jako představitelé empirismu a jakožto odpůrci zavádění vrozených ideí do theorie poznání.

Schůze zakončena krátkou řečí předsedy, jenž jménem Společnosti děkoval všem, již toto zasedání svojí přítomností poctili a připomeul dary týž den Společnosti učiněné a to od paní Musin - Puškinové (korrespondence *N. I. Lobačevského* s dozorcem kazaňského školského okruhu M. N. Musin-Puškinem) a od M. T. Kandaratského (bronzová medalie, ražená Gottingskou Společností na pamět Gausse a zasláná *N. I. Lobačevskému*.)

Tak skončila slavnost 1. září, která zůstane na vždy nezapomenutelná v letopisech kazaňské university i její fysiko-mathematické společnosti. Jí zakončeno uskutečnění jednoho z cílů, jež si byla vytkla fysiko - mathematická společnost ihned po svém založení r. 1890.

Připomínám, že 19. prosince 1895 dáno nejvyšší povolení, na jehož základě J. Exc. pan ministr vyučování potvrdil pravidla o mezinárodní ceně jména *N. I. Lobačevského*. Na základě těchto pravidel udá se první prisouzení ceny 22. října 1897; na tento první konkurs došlo z Francie, Německa, Italie a z Ameriky devět pojednání, mezi nimi profesora S. Lie-a „Theorie der Transformationsgruppen, Bd. III.“ v němž znamenitý norský učenec vykládá své úvahy o základech geometrie.

Přel. *Ed. Weyr.*

*) Všecky tyto práce se tou dobou tisknou v původním jazyku, jakožto 3. a 4. sešit VI. svazku „Zpráv fysiko-mathematické společnosti,“ věnovaného paměti *N. I. Lobačevského*.